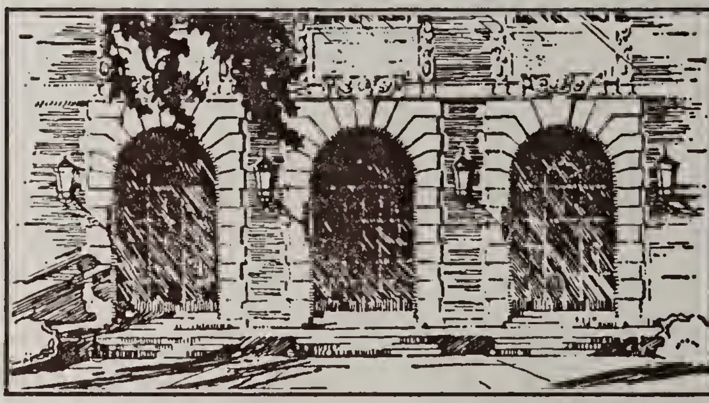
О. МИЦЮК.

ВЕРЕМІЙОВСЬКА БУЧА.

У ЛЬВОВІ, 1913.

З друкарні наукового товариства ім. Шевченка.

О. МИЦЮК.

ВЕРЕМІЙОВСЬКА БУЧА.

У ЛЬВОВІ, 1913.

З друкарні наукового товариства ім. Шевченка.

більша од багатьох других повітових городів на Полтавщині.

По природнім обличчю людей, це — найчистійше українське село. В йому дві третини — козаків, які ніколи не були панськими, а останні — крестьяне. Чужинців, тоб то не українців зроду, у всім селі на сотню душ не набереться й одного чоловіка (½%), це все євреї та великороси, або правильніш общероси.

Ці останні не то, щоб були зроду такими, зовсім ні. Це — перевертні або зпрежда через предків своїх, або сьогочасні*).

З числа перших — Нечаї, Ілляшенки тощо. Все стародавні фамилії української козачої старшини. Тієї старшини, яка колись бізсоромно променжувала привелеї та автономію України на свої вигоди: ордена, чини, дворянство та земельку. Про ту старшину один український поет**) співає такими словами:

За ради користі, за ради чинів
Пани одреклися від рідних братів,
А за ними пішли і попи
Оставивши нидіть нарід в самоті...

Сьогочасна ж пóкруч живе та годуєть ся з противного їм „хохла-мазниці“ і, хоть сама вийшла з тих же таки „хахлів“, проте стать за свого до українського селянства не хоче, цурається його. Всякому втямки, що тут мова йде про вчителів, хвершалів, лікарів та й за иншу піджачну публіку, а також і про попів.

Школи, у яких вчать не по нашим українським книжкам; книгозбірня (бібліотека) у якій для читання не держуть українських книжок;

---

*) Тому їх вчені люде, як от професор Овсяніко-Куліковський, зважаючи на їх міжнаціональне становище і т. и. називають „общеросами“.

**) Поет цей — мировий суддя Василь Мова.

волость, суд, всякі чиновники — відкіль тілько її чути, що говорять на мові чужій і незрозумілій для українців — все це свідомо чи несвідомо, а намагається поробить і з наших селян-українців москалів чи общеросів, та марний клопіт. Тілько деяким одинцям з молоді, що пройшли неукраїнську школу таки прищипилося оте „штокання“. Сердеги й не догадують ся навіть, яка в тім біда, що од свого берега одійшли, а до чужого не пристали. Та ще й несуть ся буцім би то знанням „панської мови“, і через те часто гнуть кирпу не тілько проти товариша, який не зхибнутий отим общеруським „што да пошто“, а навіть і проти батька та матері.

І в селі нікому сказати тим окремим одиницям, що вони балакають зовсім не по руському, як їм те здається, а бог-зна по якому. Що не тілько їх, а навіть колиб їхніх вчителів, попів або, наприкінці, панів звести побалакать з справжніми руськими десь з Рязанської чи Московської губерній, так і цих мудрих навчителів москалі б засміяли за їхню нечисту та невірну московську мову.

Вся ж суцільна лава селянства, що дуже приємно бачить, не перестає буть самими настоящими українцями.*)

Все те, що найдеться доброго та гарного в характері та поведінці веремійовця, не є придбання наших часів, а остача духа вмерлих запорожців, духа старої нашої Гетьманщини.

Удягніться хоч в генеральскі еполети, сядьте хоч на пишну тройку з дзвониками і коли вгодно

---

*) Надруковані в „Кіевской Старинѣ“ за 1905 рік відомі „Украинскія Записи П. Мартиновича“ списані з уст Воремійовських селян. Той же Мартинович-художник застав ще у Веремійовці селян, що носили оселедець за вухом. Його прегарні малюнки з їх можна побачити в Полтавськім Земськім природньо-історичнім музеї.

проїдьтеся по Веремійовці. Можете буть певні — ніхто перед вами не зверне з шляху, не зніме шапки і не поклониться, як те буває скрізь по инших селах. У вічі зразу кидається, що народ виступає вільно і згорда, що він поважає себе і вартий, аби й його шанувати. По всій окрузі вам скажуть, що „вереміяка“ ни земського, ни станового й ухом не веде! І тремтіть перед усяким начальством ніколи не буде! А це ж велике благородство!

Многоземельне панство само землі не обробляє, а оддає її у оранду заможнім селянам, чи євреям (на підставні фамілії). Ці посередники перед розрухом платили за оранду огулом по 5 чи 6 карбованців, а здавали од себе бідноті у роздріб за ціну по 12—15 рубл. десятина.

Третя частина всих козаків володіє од 15 дес. землі і вище, а приблизно п'ята частина їх мають землі більш ніж по 50 дес. Ці рівняючи з голотою заможні козаки обробляють свої землі сами, наймаючи на поміч наймитів, а в жнива ще й здають уборку хліба бідноті за десятий сніп.

От по одну руч стоїть власник землі — заможній українець і норовить якби поменше заплатить наймитові за роботу, а по другу теж українець тілько бідняк, який хоче подорожче продати свою робочу силу. На однім боці орандарь норовить побільше взять грошей за здачу десятини землі, на другім боці убогий наймач землі на одне літо, якому нема з чого платить великих цін. Так що й у Веремійовці, як скрізь на світі, класова ворожнеча між багатими та голотою, ворожнеча, якій тепер кінця й краю вже нам не скоро діждаться.

Вся торговля на селі — в руках у євреїв. Скуповуючи хліб зерном еврей намагається обважити селянина і, значить, заплатить менше грошей.

Селянин в свою чергу цілить, якби обдурить еврея. Дасть на пробу йому добірне зерно, а справді привезе за договорену ціну далеко гірший сорт. — Купець еврей хоче менше дать, а продавець хлібороб хоче побільше взять грошей од пуда. Де евреї продають свій крам, вони*) держуться правила: не обманеш, не продаси, а селяне купуючи стають бережкими і до їх не ймовірними. От з цього ділового грунту повстае торговельна протилежність, яка иноді загострюеться і переходе у ворожнечу між крамарями-евреями, та селянами-українцями.

Та не тілько торговля, а й місцева оранда і рибальство по наддніпрянських річках та озерах одкуплено евреями, і коли захоче собі хлібороб піймать риби, то може те зробить тілько крадькома. Ремствували селяне на своїх евреїв і за те, що під час мобілізації в 1904 році, душ вісім евреїв запасних зуміло ухилиться і на войну з японцями не піти.

Чинів поліції не брали в солдати. І от дехто з дукарів, аби не йти на войну за хабарі попролазили на той час на посади поліцейських стражників. І таким чином, багаті селяне, як і евреї, теж зуміли викрутиться од походу, чого опісля біднота їм ніяк не могла забуть.

Як в кождім селі, так і у Веремійовці е своя так звана інтеллігенція: вчителі, хвершали, попи, лікарі та инші. Путня інтеллігенція не може вшнипиться у свою службу на стілько, щоб буть, скажем, тілько вчителем, або тілько хвершалом, а до всього останнього їй немае діла.

---

*) Цього правила на жаль держуться і не-евреї купці на Україні та й по всій Росії однаково.

Честний інтеллігент норовить кождий вільний од роботи час оддать на службу народові:

Кінчив учитель з уроками — його науки ждуть старі люде, ждуть щоб він порадив як добуть нужну українську книжку прочитать; ждуть його на виставу (спектакль), яку ставлять любителі на користь бідним школярам, чи иншу яку добру ціль; ждуть пайщики, що вкупі з учителем завели приватну українську книгозбірню (бібліотеку); ждуть його в потребительську крамницю і т. и.

Одправив службу батюшка, він поспішає на зібрання сільсько-хазяйнячої громади (общества), де по його клопіту збірається багато хліборобів, аби послухати цікавий доклад агронома, присланого од земства. А він розскаже рідною мовою об тім, як по новому обробляти землю, задобрювати її та як і що сіяти, аби мати більші врожаї. Після зібрання він спішить до себе де міститься, доручений йому на продаж склад сільсько-хазяйнячих припасів: плуги, віялки, соломорізки, маслобойні, граблі, інкубатор... Все це батюшка продає по тій ціні, що й в городі крамарі, а часіш так ще нижчій, сам же получає собі од Земства невеликий відсоток (процент) нагороди, аби мовляв не дурно... Засновує товариства, щоб гуртом продавати зерновий хліб, аби таким способом обминути посередницькі руки всяких баришників.

Хвершал та лікарь пам'ятають, що легче запобігти хворобі, ніж вилічить од неї, що менше хворих серед людей освічених, то й не перестають товкмачить темноті, що треба йти самим і вести свою дітвору до світа. За картинами од чарівного лихтаря вказують, як бороться з головними хворобами, воюють із знахарками-ворожками. Потім, знаючи що всякі хвороби кубляться поперед всього серед бідноти, хвершал та лікарь, як обдивляються хворих або

дають ліки, тут же розповідають що гуртом (коопераціями) легче бороться з злиднями і через гуртування можна далеко вище підняти урожайність нив. На паях з селяньми придбають сіялку, біз якої не обійтися, коли треба бува завести чорний пар, а купівля її на кого небудь одного сутужна, бо добра сіялка коштує до 150 карбованців. А у вечері ви знайдете хвершала або лікаря за роботою в сельськім кредитовім товаристві, яке позичає селянам гроші за малий процент і т. п.

Яку ж інтеллігенцію годували своєю копійкою веремійовські селяне перед пам'ятним розрухом 1905 року? Вона, як побачимо зараз, або нічим не виявила свого іспування опріч служби і двадцятого числа, або показала себе з найгіршого боку...

....То був час всяких домагань (петіцій). До веремійовських вчительок прийшов учитель з зовсім другої волості. Пішки прийшов і запрохав підписать прохання, написане од імени всіх учителів Золотоношського повіту до близчого чергового земського зібрання об тім, щоб прибавлено було жалування та ще про деякі поліпшення убогої вчительської долі. Веремійовські вчительки уздріли в подачі такої прозьби цілу крамолу і не приєднали до гурту своїх підписів. Тим часом в одній із шкіл ті ж вчительки прирозуміли наложити на дітей-школярів щосуботній п'ятаковий податок на оливу. Ради чого — не відомо, а може щоб Бог одвернув од вчительок крамольні спокуси, тілько лампадка горіла вдень і вночі бізугавно круглий шкільний рік...

Попи по справедливості не моглй не викликать до себе з боку селян великої зневаги та ворожнечі.

Один з їх мав своєї власної за 40 десятин землі, яка здавалася в оранду, а ще мав од па-

рахвії ругу. От же очі його завидющі, а руки загребущі. Їзде він, наприклад, з молитвою по селянських хатах і возе з собою прядиво. Одправить молитву, заплати йому, а крім того ще накидає селянкам роботу: напрядіть йому задурно півмітка пряжі! Чи становить собі цей піп новий хлів, зараз кличе своїх парахвіян задурно обмазувать його. Сіна наспіли, парахвіяне ідіть до його косить задурно і це тоді, як косарю за день роботи карбованець ціна.

Якось під розлив Дніпра, коли по всим левадам стоїть прибутна вода і заходять туди з річки коропа, один селанин зважився в поповій леваді убити коропа. Батюшка заманює тоді його до себе в хату мов би купити рибину, а далі давай бить дядька та однімать рибину. Тягалися аж доки не вибилися на двір. Там побачили люде, стали тюкать та таки розвели їх. В цього ж таки пан-отця служила в наймах дочка селянина Кабачка, котрій при розсчоті не додав він 4 карбованців. Та й самому Кабачкові батюшка завинувативсь 10 карбованців за роботу.

Другий піп як іде з молитвою по хатах, то завертає тілько до того чоловіка, що має чим йому заплатить; до голоти ж не хоче навертатьсь.

Третій кончає молитву, бере гроші, а сам наче той циган пита: „Свиней били? Як що били, то дайте міні кишок, я бачте люблю кишки з кашою...*)

В політиці ці батюшки йшли против народу, бо тягли руку за чорною сотнею. Один з їх, наприклад, виступив перед селяньми з казанням проти народолюбних політичних напрямків і против того, що всим нам українцям треба доби-

*) Був один гарний піп, його дуже любили селяне, отже другим батюшкам він був запорошкою в оці, і вони його вижили в иншу парахвію.

ватися автономії України. Та найшлися селяне розумніші попа, забили йому баки, і він після того більше не виступав з своїми дурницями...

Серед народу прокидалася політична свідомість, цьому розуміється поліція перебаранчала своїми заходами. То й не диво, що селяне особливо сердиті були на урядника і иншу поліцію. Крім того всі знали, що в поліції на щот хабарів було, як там кажуть, „рильце в пушку“, хоч беручи хабарі вона робила це тонко, делікатно. От, наприклад, урядник мав звичку „купувати“ сало, дрова чи там який инший крам у людей свого участку, тільки .... грошей ніколи не оддавав. Він міг з ким небудь в компанії виписать ту чи иншу пожиточну річ з якогось далекого города, і, знов таки, ота трата упаде на гроші товариша і ні в якім разі не на його. І виходе, що хабарь то взяв, а иноді то прямо зодрав, а сказать що він драло і причипиться до його ніяк не можна.

Тогочасного земського начальника, великоземельну недоучку із дворян, селяне не могли поважати. Одне те, що він не знав свого діла, а все лежало на його п'янчузі канцеляристові. А подруге — він не раз виказував себе справжнім дурисвітом: таке, наприклад, було, як він взявся пояснити новий виборчий закон до першої державної Думи.

Старшина та писарь у волості не стілько дбали догожать селянам, які їх вибрали, і тим самим може дали кращий кусок хліба ззісти, скілько ходили по нишпорках. Розпечатували чужі листи та бандеролі, які йшли через волость, перечитували їх, мов якісь цензори, і потім робили з ними, що хотіли.*)

---

*) У часописі „Кіевскіе Отклики“ за 1905 рік і земський і волосні були не один раз гостро прогенбльовані, а спростування не подавали.

Все перед розрухом, як бачимо недобре складалося.

Просте селянство, мов удосвіта після довгої ночі, починало будиться до нового політичного життя. Воно дослухалось, як робітники десь на чавунці, фабриках та заводах борються за краще життя й само чуло, що треба щось робить, аби швидче світало. Але що́ робить, як бороться?

Між інтеллігенцією і надто такою, як Веремійовська, та народом була здавна глибока непересяжна прірва. На все велике село не було нікого такого, хтоб розумів момент і чиє б слово для простого народу було важке, Нікому було вести пе́ред, або дать хоч просто розумну пораду.

Незабаром веремійовське громадянство мусіло тяжко розплатиться...

Розплатиться за те, що селяне бороться за свої права, за волю взялися по стародавньому. Так саме, як за Коліївщини боролися їхні діди — Гайдамаки.

II. Буча 29 червня 1905 року.

Надходила весна 1905 року. Народ був страшенно сердитий на ті порядки, які у довгій, тяжкій та крівавій войні з невеличкою Японією не дали нашому військові й жадного разу взяти гору над „япошками“. „Терпіння, терпіння й терпіння“ — радили нетерплячим наші генерали з далекої Манчжурії і може зуміли б вони зоставить на чужій китайській землі все військо до останнього вояки, як би тут дома, в середині держави, не зрозуміли, що сила вже не в однім тільки терпінню.

„Так жити не можна“! — пішла з краю в край по Державі нова балачка розумних людей, „треба кращого ладу в нашім царстві“... Радісно забило ся сердце в напружених грудях хліборобів на зустріч отій новій мові. Як малі діти вони, прокидаючись од байдужости, од темноти щиро вірили, що от незабаром прийде бажаний кращий лад, наступить нова світла доба.

По Веремійовці заходили відозви (прокламації) ріжних українських політичних партій, а в тих відозвах було списано, як вибавить сáмі тяжкі болячки хліборобського життя, сáмі пекучі народні нужди... Дізналися прості люде великої

правди..., і хотілося, аби та свята правда швидче запанувала в буденнім та біднім житті хліборобів...

....Поліцію вже й ухом не вели. Навіть більше, поліцейські боялися „веремяк“. Того, що діялося під самим їх носом, вони мов би не добачали.

Бувало в церкві слухають службу становий, врядник, на рундуці стражників душ скілько, а тут же в ограді великий гурт селян читає відозви, навмисне вслух чита, подужче, щоб аж до стражників було чути.

В зімової доби ще гналися похвалки на багатих людей за дешевий — девятий і десятий — сніп під час жнив та малу заробітну плату. Крім того писалося приговора проти того, що деруться скажено високі ціни за оранду і чулись нáхвалки, що як так все буде, так голота самоправно скосить панські та дукарські сінá і хлібá і забере їх собі. А перед розрухом відкілясь взялася і широко розпросторилася брехлива чутка, що буцім то по Херсонщині їздять студенти і з селяньми розбивають якономії панів та дукарів. Вони скоро прибудуть і у Веремійовку, щоб і тут починать... Тим часом видно було, що біз лиха не обійдеться, що малійшої іскри досить, аби спалахнула пожежа і час той незабаром прийшов.

Тяжкі дні пережила Веремійовка, страшні дні! „Гнустное время“, каже про їх другий самовидець.*) Хай же воно завдруге не вертається!...

Підійшов час великого трьохденного ярмарку, який починається 27, а кінчається 29 червня і збирається на майдані коло волости. Як на гріх у той же день надалó земському начальнику скликати до волости сход по якомусь ділові. На тім сході земський читав губернаторську „бо-

*) С. Е. Вахній у своєму листі до п. Прокурора Харьковської Судової Палати з приводу Веремійовської бучі.

магу“ і так дотепно поясняв її на „государственномъ языкѣ“, що від того „народъ остался въ недопонятії чего то“.*) Під ярмарковий день, як водиться, багацько людей було на підпитку, і надто після 12 годин дня, коли одчинили казенні шинки.

В той час поблизу волості на ярмаркові один селянин та купив в єврея оселедця. „Селёдокъ етотъ оказался, какъ это можно выразиться, вонючимъ, какъ и всѣ остальные“.**) Продавець і купець заходилися лаяться, і діло дійшло до того, що селянин ударив єврея по виду оселедцем. На ґвалт торговців явилися стражники, арештували селянина і стали вести його до волості. Тут стражників обступила юрба народу і давай присікаться: „Арештували дядька, а чом не зарештовано продавця — шахрая?!“

Як у Веремійовці ярмарок завжди буває дуже великий та бундючний, то на цей час, видко через непевні чутки, туди приїхав із Золотоноші на підпомогу поліциї ще й пан справник.

Попереду верхівень-стражник, ззаду тройка під дзвінками, а на фаетоні справник, — цей поїзд те й знав, що гонив як несамовитий з одного краю ярмарку на другий.

„Сторонись!... Сторонись!...“ вигукує стражник на ярмаркових селян, наїздючи на їх, мов на овець... Народ, вільнолюбний вереміяка, од цього казився... Отож і справник нагодився до того гурту, що зчепився із стражниками.

Юрба народу ще зліше вхопилася за поліцію. Першим набили врядника Драло. Били й приговорювали: „Ти сьогодня „медленной смертью“ помреш!“ або так: Ти сьогодня од нас скількось раз будеш вмірати!“ Від одного страж-

---

*) З листу Вахнія.
**) Звідтіль-же.

ника одняли всю його зброю. Опріч веремійовського тут були ще два врядники, яким теж помняли добре таки боки. Але головним чином селяне юртувалися коло справника.

„Ти, ідоле череватий*), мов царь у нас, чом же ти не даєш нам землі?“ чулось з одного боку.

„Чом землі не ділите?“ гукало з другого.

„Чого така низька плата за роботу?“ запитувано з третього і наприкінці

„Хватай справника під микитки!“ заревіло із гурту. Де-кілько рук і кулаків замахнулися і потяглися до його. Чуть було не задушили справника.

Почуваючи, що діло скверне, вся поліція: справник, становий, урядники і стражники пустили арештованого селянина з рук, а сами подалися у волость. Та натовп, почувши себе паном на кону, ставав ще більш грізним і посунув увесь теж до волости. Відтіль почувся гук, крики; затріщали двері і забрязчали вікна.

У волості селянин Білик побачив дідича Твердохліба, привселюдно уп'явся йому в глотку та й кричав: „Оддай, дурисвіте, 50 карбованців, що не поправді висудив з мене!...“

„Не треба нам стражників дармоїдів, що не хтять йти на войну!“ загукали голоси.

— „Взять з дукарів росписку, що замісць десятого, даватимуть третій сніп!“ бушує вся лава народу. Жінки й родичі запасних взятих на войну з Япопією вимогали од справника помічі, щоб получити грошеве „пособіє“, яке не видавалося їм три місяці. А хлібороб Євко домагався од справника підписки, що він звелита, аби була більша заробітна плата.

На дворі, як тілько начальство заховалося у волость, розітнувся вигук: „Бий дукарів!“

---

*) Справник був чоловік гладкий та пузатий.

Зараз же були набиті два багаті козаки: З.—у якого до 60 десятин власної землі та Ф., що має біля 50 дес. Инші заможні люде поквапились в ту ж мить розбігтися.

Поліція, земський, старшина — одно слово все начальство, а в тім числі й козачий офіцер, не найшли нічого кращого зробити, як утекти на чорний ход, та, кажуть, переховаться з волости в їще більш затишне місце — у земську лікарню.

Після цього селяне почули себе цілком вільно і на цей раз згадали про еврея, який продав вонючого оселедця. Мент — і в його ятці бочки, коробки, полички, прилавок — все було поставлено шкеребертом. Бочонки з рибою розбивали і рибу топтали ногами. Другі крамарі, між котрими були й не евреї, загледівши, що отаке діється у суміжній крамниці, давай мерщій вихвачувати свій крам та з ним утікати геть, розбігатись куди попало. Натовп і біз того здебільшого п'яний, побачив що перед ним всі біжать, його бояться, п'янів од своеї сили, од пануючого становища.

„На старий базарь, розбивать лавки!“ зачулася команда. І з ярмаркового майдану од розбитих яток з кіллями, ломами та залізними полосами перейшли до сільського базарю.

Тут здебільшого у якономичеських стройках — крамницях — торгували евреї ріжним своїм крамом: бакалією, ситцями, хлібом, залізом... Як і з яток на ярмарковім майдані, так і з базарних лавок полетів усякий крам геть на вулицю. З завзятою злістю все розбивалося. Брались вереміяки до роботи так щиро, що вибивалися із сил і прохали верховодів — Микиту Полівара та Титка Савченка — дозволить їм одпочить. Після того з свіжими силами знов приймалися до діла!

Розбито було більш 20 лавок з усяким крамом. Одначе той гурт, який робив усю ту бучу,

розкидав, рвав, топтав, але сам нічого не займав з чужого добра, опріч їстивного, та хіба ще дьогтю. Приходили красти вже ті, хто і біз таких розрухів були не чисті на руку, а серед їх і селяне-дукарі. Наприкінці, ці новочасні гайдамаки ще й підпалили лавки. Сім крамниць і два будинки горіли всю ніч під 30. червня.

Падав дощик, а крамниці палали. При світлі цих огнищ у глупу ніч голота танцювала в дьогтеві, аби краще мазалися чоботи! і при тім їла хліб і сало. А Кабачок танцюючи в дьогтеві разом їв з однієї руки сало, а з другої — сахарь. Таким чином, цілком слушно завважила на суді оборона, здійснився найблизший ідеал селянських достатків....

По краям села далеким від базарю серед найбільш темних хліборобів передавалися від одного до другого всякі диковинні чутки. Міжу иншим казалося, що наїхали у Веремійовку якісь то студенти і розбивають жидів, а опісля битимуть кого здря....

III. Розрух 30 червня.

Настало полу́-Петра, 30 червня. Це був другий день розруху. З самого ранку голота зійшлася на базарь на пораду. Обговоривши що треба, набрали задурно горілки в шинкові і тут же похмелилися, а дехто, розуміється і перехмелився. Після цього біз всякого попереднього плану та орґанізації розділилися либонь на десять ґуртків. Ці ватаги складалися майже з самої бідноти, тілько, подекуди траплялися одиниці, що мали біля 10 десятин землі. Кожда така ватага голоти в 10—20 душ простувала до того багатиря, в якого вони під час жнив жнивували.

Хто тілько не був багатим чоловікови у Веремійовці, той не бачив у себе страшних гостів. Поміщик Твердохліб, за ним у першу чергу козаки: Ч., що має біля 150 десятин землі, Д. — до 200, Шарий — біля 100 дес., К. — 60 дес., Шпак — 50 десятин.... не проминули навіть того попа, що має власної землі 40 десятин і за яким відома історія з коропом. „Натовп обходив двори заможніх християн, говорить прокурор в акті обвинувачення, вимогав од їх грошей, загрожуючи на случай одказу вчинити погром; иноді розбивав вікна

і ті речі, що в будинках та бив хазяїв...“ Робилось це скрізь на один манір і саме таким чином.

Приходять або приїздять всією ватагою до хати якогось дукаря. Насамперед згадують тут йому всі провини, що були коли небудь зроблені супроти голоти і суворо виговорюють за те. Як дукарь був вже дуже лихий для бідних людей, як він не тим так иншим уже занадто залив за шкуру сала голоті, так такого тут же починали немилосердно бити. Били всі, або хто один, що почував себе найбільш ображеним. „Дайте я Шпака хоч раз ударю!“ благав свою ватагу Куліш, дориваючись до свого ворога з великим сосновим кілком в руках. Після такої розправи прискіпалися до багатиря, аби він у майбутні жнива давав жати не за десятий сніп, а за третій і брали з нього клядьбу, що це іменно так буде. Далі вимагали грошей на могорич.

Коли котрийся з хазяїнів одмовлявся, або замісць загаданих, наприклад, сто карбованців давав, нехай, десять, такого страхали кіллями, ножами, або чим иншим. Почнуть ото вибивати всі до чиста не тілько шкляннi шибки, а навіть і самі рямці у вікнах розбивати, горшки чи що друге. Дивиться на отаку халепу хазяїн хати і мислить: однаково, як не дать грошей, так ще більше наroблять шкоди і, щож казать, одкупаєть ся вже.

Опріч гроший непрохані гості добивалися, аби була їм шана: горілка на стіл та добра закуска. Козидуб свідчив судові, що „всі вони прийшли попоїсти до його і наїлися риби та молошної каші“. У Зобенька опріч грошей взяли два куски сала та три паляниці. Місцями контувалися вишневими ягідьми та медом. А проте на прощання, як над ким, то ще її знущалися або били.

Пан-отець, про якого йшла мова вище, сам старий, але його матушка не тілько стара лю-

дина, а на лихо ще й дуже дородна. Од великого тіла була недужа і ледві могла ходить. Веремієки під приводом Кабачків зайшли до попівської господи. Їх зустріла сім'я з іконами в руках, стала на вколішках посеред двору і прохала не губить життя. Як скрізь так і тут веремієки прийняли шану од господарів, а на процання — видно з пошани до сану — нікого не побили, а тільки доп'яли собі маленьке задоволення: Попа примусили на скрипочку заграти, а пані-матку, сердешну, потанцювать...

Як козак Гончарь, до якого прийшло душ 25 голоти, замісць 200 карбованців запропонував ватазі 15 рублів, то ватажане його дуже били та й приказували: „Отепер не скуповуватимеш зе́млі". Опріч того розбили йому вікна, побили посуду, розкидали шкуратяний крам та домогались аби Гончарь здавав свої землі по 6 руб. за десятину, а не по 11, як було до̀ти. Марії Грицаївні, що не давала 150 рублів, а тілько 13 підпалювали хлів, звалили на землю саму, душили коліном в груди і водили ножем понад горлом, правда не доторкуючись тіла...

Щоб ватажанам корилися люде не тілько з примусу, а ніби й по праву, вони мусіли посилаться на сторонні авторітети. „Хіба ми самі б поїхали, як би нам не приказ од справника, губернаторя та навіть і від самого Государя!" казали вони. На селянку П. Душейко кричали, аби вона давала третій сніп за роботу тому, що вони буцім то получили право на такий сніп від самого Государя. А де-ни-де який небудь обшарпаний веремієка, що вірив у байку про студентів, пускав пиль у вічі односельцю дукарю. „Ти бачив, великоносить ся голодранець перед багатирьом, настоящих студентів, га? Так оце я студент; на міні тілько одіж веремійовська, а я студент! справжній студент!!...

Той гурт, якому на долю припала базарна частина села, не минав також і єврейських осель. Та самі євреї здебільшого були з своїм ручним збіжжям у розтічі й у сховках по бідним селянам, що не пристали на розрух. Вони ховалися по лозах, городах, клунях, а то й по горіщах; а як споночіло, то де які попередягалися въ селянське вбрання і були серед натовпу.

В оставлених пустими єврейських оселях були — хоч далеко не по всіх — вибиті вікна, розпущене пір'я з пуховиків, поламані стільці, меблі, посуда... Один же з євреїв, що чесно обіходився з простим людом, не дивлячись на те, що жив коло самого базарю, зостався не тронутим поруч з розгромленими сусідами.

В перший день розруху розбита була лавка одного торговця й не еврея. Потім вийшло так, що всі панські стройки у яких поміщається крам і лавка крамаря не еврея згоріли до пня, а всі єврейські як є зосталися цілі.

Скоро тілько трапився Веремійовський розрух, стрівалось чимало людей, які огулом залічили його в звичайнісінький єврейський погром. От же після всього сказаного нами, чи треба ще доводить читачеві, яка то була глибока помилка? Чи треба казати, що у Веремійовці був розрух поперед всього на ґрунті класового, потім торговельного і взагалі соціального противенства та ворожнечі, а не єврейський погром? Що цей рух — є вибух голодної бідноти і що подібні вибухи можливі доки будуть на світі бідні й богаті.

Тут, коли народня помста й окошилася після других і на євреях, то не як на окремій нації, а взагалі як на крамарях здирщиках. Справжні єврейські погроми скрізь по окрузі розпочалися не в червні місяці, як те трапилося в даннім разі, а коли було оголошено маніфеста, тоб то після 17 октября. І на єврейських по-

громах де б вони не одбувалися, мало того, що розбивалося, псувалося та розкрадалося добро, а було ще й знущання над євреями, як над людьми і навіть смертоубивства. У Веремійовці од жадного з євреїв жалоб на це не доводилося чуть, бо, як бачив уже читач, досталося иншим.

Біля полудня 30 червня обход по дворах закінчився. На руїнах базарю похожав Т. Кабачок. Поверх своєї селянської одежі він надяг взяту з розбитих крамниць білу крохмальну сорочку і білі кальсони. Через плече був перев'язаний червоними шнурками та стрічками. „Пан справник!“ говорилось про його навколо.

Робить завзятим бунтівникам було вже нічого. Поволі все вщухло само по собі. Люде розбрелись по домівкам.

На завсігди люднім базарнім та ярмарковім майдані перед волостю все було пусто. Хіба дени-де під тином одлежувалися п'яні...

IV. Слідство та суд над веремійовцями.

Верейовська голота зробила такий вчинок, який карається судом. На черзі був приїзд слуг того закону — слідчого, прокурора, адміністрації — аби бізсторонньо і справедливо вияснити хто з селянства і яку саме участь приймав в розрухові і, значить, наскілько хто по їх думці провинився. Ще могла буть викликана військова сторожа — козаки, солдати — на те, щоб оберігати слуг закону, должностних особ та підперати їхні законні розпорядження. Знущатися ж над людьми, хочби й надто винними, робить ганебні насильства та жорстоке катування як козаки, так рівно і солдати вкупі з своїм начальством, розуміється, не мали ніякого права. Це в свою чергу таке варварство, та біззаконіє, яке зоветься „преступленієм по должності“ і карається законом не меньше ніж гайдамацький вчинок голоти...

30 червня об четвертій годині дня, коли у Веремійовці все стихло, з Кременчуку прибула туди поперед одна козача сотня. Незабаром же з Золотоноші прибули солдати. Вийшла тоді із схованок поліція, з усяких потайних нор — євреї, зійшлися до волости перелякані дукарі і давай

виказувать на винних і невинних. Підспіла добра нагода брехунам та доносщикам звести особисті рахунки; загуляв донос, пішли арешти кого попадя і коли б те одне тілько!...

Знаходять верхівні-козаки того чоловіка, що стоїть в доносі і починають кулачну розправу над ним уже в його власній хаті. Після того, полосуючи ногайками по чім здря, женуть арештованого верст три - чотирі, а иноді й більше*) до волости перед очі начальства. Покажуть приведеного чоловіка і тілько виведуть за поріг „присутствія“, щоб зачинити його в холодну, яка містилася перед вікнами присутствія і знов під плач жінок, дітей, батьків, матерів накидаються козаки чи солдати на заарештованого і б'ють безперестанно б'ють. Б'ють навіть уже в самій холодній. „Козачі ногаї, як рівно і поліційні шашки, іронично пише Прокуророві Харьківської Судової Палати селянин Вахній, видко згубили свою силу, бо козаки й поліція забрали до рук кілля. Як вночі взяли мого брата, то й стали бить київлями і били доки не впав, приказуючи: „Це здоровий, так ще йому треба всипать“.

Ось як оповідав нам про все те лихо другий хлїбороб, що на собі зазнав, яке то справедливе та законне було слідство. Його переказ ми провірили через других самовидців і прибільшення в ньому ніякого немає.

„Коли зовсім закінчився селянський розрух я чув, що приїзже начальство напустило козаків та й солдат на селян і б'ють їх як сами хочуть. Два дні велася така розправа. Міні не було діла

---

*) Бо село Веремійовка має 12 верств уздовш і 6 завширшки.

до волости, то сам я того не міг бачити. На третій день закортіло нарешті міні пройтися туди, та крім того в нас почта приходила на волость і міні час було поспитати собі корреспонденції. Прихожу у волость. Де ни взялися два стражника, підходять до мене і кличуть до справника. Не маючи жадного гріха за собою, я з світлим оком підступив до пана справника, аж чую:

„Там про тебе щось донесено!"...

— „Нічого не знаю", кажу йому у одвіт. Поруч мене стоїть урядник і говорить: „За ним ваше високородіє нічого не числиться". — „Одначе справтеся!" велить справник і звелів одвести мене поки що в холодну.

Як переступили ми через поріг тієї кімнати, де була ота розмова із справником, то стражники здали мене на руки двом козакам. Ті повели мене і з першого ж ступня нашої ходи ні зá що ні прó що заходилися бить. Замахнеться, щоб вдарити кулаком пóуху той, що йде поправоруч, а я пильную підставити йому правий лікоть; замахнеться ліворучній, я тоді мерщій підставляю лівий лікоть — так що поки вели мене ті 15 сажнів до холодної, то не дуже дошкулили. Аж ось я порівнявся з тим зводом козаків, які приставлені були на сторожі коло зачинених у холодній. Не встиг я очуматься, як відкілясь почулася команда: „Стройся!" Козаки й солдати пошикувалися в два ряди. Мене тихо повели крізь строй.

Два ряди „воїнства" накинулися на мене і скілько сили стали бить. Здоровий я чоловік, а збили з ніг. Лежачий уже чув я, що то один, то другий як ударе, як вдаре підбором по чім попадя, то так у мене й не стане душі... Ладен був я віддати їм все своє добро, ті 25 десятин землі, що в мене є, аби тільки пустили... Не увійшов я, а впав через поріг у хо-

лодну і мене достав хтось в останній раз садонути підбором під бік. Трохи згодом стражники сказали козакам та солдатам, щоб мене вже більше не били і я одпочив тілом за себе, та душі моїй не було спочинку. Дивився бо я, як то тяжко катують других...

Нас так багацько було нáгнато в кісну холодну, що не то лежать, а сидіть не було гаразд де; увесь час приходилося стояти. Дихать нічим, та вже не до того нам...

Ото стоїмо собі зажурені в холодній, дивись увіходить до нас який небудь козак. Стане і давай по всих водить очима. Дивиться отак пильно дивиться, далі, як той звірь, доривається до якогось арештованого селянина, що йому впав на око і ни-сіло ни-пало тільки бах-бах кулаком по виду і небізпремінно влучає найболючійше місце: ніс чи вуха. Крів так і задюрчить, як з скотини в різниці, бризкає па других зачинених, на стіни. А козак набився собі скілько його охоти і пішов геть. Увіходе після цього за тим же ділом другий вояка... Паганий наш веремійовський урядник, що попереду брешиш боявся сказати самостійному селянинові, а й той свою дерев'яну палицю в тій же холодній до рук побив на голові у зачиненого селянина Трохима К.

Як наці́лять кому побільше всипать, того виводять щоб „впізнавати", або за чим другим з холодної в передню і потім уже ледві живого вносять назад. Мури буцегарні були забризкані людською кров'ю, неначе хтось жменею брав її з відра і бризкав по стінам...; на долівці калюжами стояла юшка з крови, засохла, або ще свіжа. Мої товариші здебільшого були з порозвалюваними головами; обличчя у крові, а волосся позлипалося од їхньої ж крови. Стали навіть черви у вавках голови і обличчя.

Рідні — батько й мати — не могли вже пізнати своїх синів.

Жалілися слідчому, жалілися й справникові та видко цім панам це боліло. Товариш Прокурора, одвідавши зачинених і, побачивши все те сказав: „Іх с.... синів не так ще треба бить!“ А в ротного командіра покотилася сльоза. І як били людей, так і знов б'ють... Мабудь поморилися сами кати, що за три дні до отправки нас у повітову в'язницю не стали бить. А може хотіли, аби кріваві знакй на селянах трохи підживили, щоб на всякий раз можна було одмагаться, що то не солдати та козаки побили селян, а у їх з розруху постали цяцьки; то мовляв один одного по били так. Де які з нас були так побиті, що замісць подорожі до повітової тюрьми в Золотоношу за 54 версти од Веремійовки, довелося покласти сердег у нашу сільську больницю. А міжу зарештованих були-ж люде зачинені „совершенно без всякой вины, а ради одного Бога“.*) Грицько Петровський ждучи, що й його невинного випорють козаки, був отруївся, та врятував лікарь. Петровський казав, що такого сорому як катування він не зніс би!

Прибули в більшу в'язницю, то так мов на світ народилися — нас ніхто тут вже не бив. І щоб не розсерджувати проти́в себе дужче всяке начальство і не накликать нових знущань, ми вже змовилися з товариством мовчать про заподіяне катування. Нікому не жаліться й про те, що під час трусів у нас дома попропадали не тільки гроші, які були в гаманцях, а навіть і самі гаманці, коли траплявся в кого путній“. Треба зазначить, що той селянин, який розповів оце все і, що найважніш, зазнав бійки та инших мук на собі, був судом цілком виправданий.

---

*) З листа селянина Вахнія Прокуророві.

Хиба ж то тілько один він був невинний, а проте катований? Селянин Вахній в листі Прокурові домагався судового слідства на те, що козаки влетіли в його власний двір і потоптали кіньми жінку з малими дітьми, та одняли в його залізні вилка, які коштували 50 коп.

Так от до суду вже всі були один, а може й не тілько один раз і, як бачимо, тяжко покарані, суд же ніс для багатьох людей за ту ж саму провину кару вже за́вдруге. Сім бід — один одвіт, каже мудра пословиця. От же тут було її перевернуто як є навпаки: Одна біда і, як для кого, так буквально сім одвітів!

Суд одбувся в г. Золотоноші міжу 29 жовтня та 7 листопадом 1907 року. Всього підсудних було 73 чоловіка. „Хоч в цім ділі повинно б буть суджено не 73, говорить в листі своїм Прокуророві Вахній, а не меньше 5073 одних веремійовців, та ще й з суміжніх сіл стілько ж!“ Судила Харьківська судова Палата „по високій статті закона“ і 24 душ засудила до острогу од 4 місяців та й до 2-х років.

По всій Росії взагалі і над нашою Вкраїною зокрема над євреями, та єврейським питанням здавна висіла-тяжила хмара крівавих насильств та знущання, які иноді переходять у погроми. Темні убогі селяне нацьковуються місцями на „жида па́рху“, аби пролити кров і самим одвічать. А ті хто нацьковують селян на оте ганебне діло, хто не соромиться призвіщ: члена союза русскаго народа, чорносотенця, староправця і т. д. і т. д., потім в пролитій жидівській крові топлять селянську ж волю, занапащають хліборобську долю.

Так на чотирі місяці пізніш Веремійовського розруху Царським маніфестом дано було народу волю і все необхідне для того, щоб запанувала справжня констітуція. Вороги ж народу зразу

піддурили його напасти на євреїв, наробити погромів. А як свого добилися, погроми ті широко прокотилися по всих усюдах нашої землі, то од їх же, тих ворогів, пішов гомін: „Мужики-дурні, до справжньої волі, до констітуції ще не дорослі, коли скористалися першими ступнями нових порядків за для розбишацтва“...

Ото ж суд над Веремійовськими селянами попав саме в ту чергу, коли підспіли діла справжніх погромщиків і Веремійовський розрух селянської голоти, цю н о в о часну Коліївщину, як ми вже казали, недалекозора публика не довго думаючи прийняла ни за що инше, як за єврейський погром. Так звані ідейні люде зпоміж громадянства не хотіли й чути про веремійовців і тому оборонцям навіть ніяково було виступати на суді за Веремійовських селян.*) Порядному адвокатові приходилося міркувати собі: Доки то суспільство (общество) дізнається, що веремійовське діло — чисте діло, а слава, недобра слава, буцім то застоював погромщиків розійдеться по світу.

Тому міні здається треба поставити в чималу заслугу двом українським адвокатам д. д. Міхновському та Біленькому, що вони побажавши, щоб в сімью щасливих народів єврейський нарід увійшов як рівноправний член, не побоялися стояти на суді за Веремійовських селян, хоч через те зазнали собі нарікання та неприємностів.

А от ті, які не маючи жадного права, катували нехай і винних, та вже спокійних хліборобів, що смирно корилися розпорядженням уряду, ті не зазнали ніякої неприємности. Ни той хто призводив до того катування, се б то пан справник, ни той хто покривав те злочин-

*) Незабаром бо перед тим всі адвокати ухвалили погромщиків зовсім не обороняти.

ство, як пан слідчий. Доводиться посумувати, що у нас ще й досі

„Нема правди, не виросла
Кривда повиває“....

IV.

Як писано ці рядки минуло після розруху аж сім років. До того розруху серця веремійовців горіли незломною надією на кращу будучність. Надії одурили людей.

Натомісць скількось раз на рік горять тепер хати, стіжки та стоги селян-дукарів. То біднота палить богачів за те, що ті в жнива дають дешевий сніп, що ті позаводили самокоски і не нуждаються в косарях. То голота так бореться за свої інтереси...

Не вміє вона инакше, культурнійше те робить. Бо відкіль навчиться? Коли над Веремійовкою, як і над всією Україною, в 1905 році блиснув світ — воля слова — та й згас. Знов настала темна ніч і все замовкло в її темряві.

Пожар освітить своїм червонним полум'ям темряву, та й знов погасне. Погасне аби далі зловісним огнищем ще й ще раз спалахнути....

Буймер.
1912 р.

О. Мицюк.

Книжки того-ж автора:

1. Про переселення на Амур та в Усурійський край. Ціна 5 коп.

2. Переселення в Західний Сібір. (Має сім малюнків). Ціна 8 коп.

3. Про переселення в Степовий Киргизький край (на Сірий Клин). Ціна 7 коп.

4. Про піски Полтавщини та їх задобрювання. (Має 14 малюнків і одну карту). Ціна 15 коп.

5. Переселення та українство. Ціна 5 коп.

6. Про переселення на Далекий Схід. Ціна 15 коп.

Ся книжка коштує 12 копійок або 30 сот.